Kosova’da Türkçe Eğitimin 75. Yıldönümü Dolayısıyla

AVRUPA’DA TARİHÎ TÜRK VARLIĞININ GELİŞİMİ, DÖNÜŞÜMÜ VE HUKUKİ STATÜSÜ

Öz

Avrupa'daki Türk varlığı çoğu zaman 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Batı Avrupa'ya yönelen iş gücü göçü üzerinden ele alınmakta ve bu nedenle modern bir göç olgusu olarak değerlendirilmektedir. Oysa Avrupa'daki Türk varlığının tarihsel kökleri çok daha eski dönemlere uzanmaktadır. Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar gibi Türk veya Türk dilli toplulukların Avrupa'nın farklı bölgelerinde bıraktıkları tarihsel izler ile Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda kurduğu siyasi, ekonomik, hukuki ve kültürel düzen, Avrupa'nın Türk tarihinin daha geniş bir çerçevede incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte tarihsel Türk veya Türk dilli topluluklar ile günümüzde kendisini Türk kimliğiyle tanımlayan toplulukların birbirinden ayrılması, akademik açıdan zorunludur.

Bu çalışma, Avrupa'daki Türk varlığını iki ana tarihsel eksen üzerinden incelemektedir. Birinci eksen, Balkanlarda Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemlerinde oluşan tarihî Türk varlığı ile Osmanlı sonrası dönemde Kosova, Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Romanya ve Batı Trakya'da varlığını sürdüren yerleşik Türk topluluklarıdır. İkinci eksen ise 1960 sonrasında Batı Avrupa'ya yönelen iş gücü göçünün zamanla kalıcı yerleşime ve çok kuşaklı Türk diasporasına dönüşmesidir. Çalışmanın ikinci temel amacı, tarihî Türk topluluklarının dil, eğitim, kültür ve siyasal temsil haklarını Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) belgeleri ışığında değerlendirmektir.

Çalışma sonucunda, Avrupa'daki Türk varlığının yalnızca modern göç tarihiyle açıklanamayacağı; tarihsel süreklilik, yerleşiklik, anayasal vatandaşlık, kültürel kimlik ve diaspora süreçlerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Türkleri, Balkan Türkleri, Türk diasporası, Kosova, Kuzey Makedonya, Batı Trakya, Romanya, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Türkçe eğitimi, azınlık hakları, dil hakları, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, AGİT.

DEVELOPMENT, TRANSFORMATION AND LEGAL STATUS OF THE HISTORICAL TURKISH PRESENCE IN EUROPE

Abstract

The Turkish presence in Europe is frequently examined primarily through the labor migration from Turkey to Western Europe beginning in the 1960s. Such an approach, however, overlooks the much older historical dimensions of Turkish and Turkic presence in Europe. Turkic peoples and political formations such as the Huns, Avars, Bulgars, Pechenegs, Oghuz/Uz and Cumans-Kipchaks left significant traces in various parts of Europe, while the Ottoman Empire established a long-lasting political, legal, economic and cultural order in the Balkans. At the same time, a scholarly distinction must be made between historical Turkic communities and contemporary communities that identify themselves as Turkish.

This article examines the Turkish presence in Europe along two principal historical axes. The first concerns the historical Turkish presence in the Balkans before and during the Ottoman period and the continuity of established Turkish communities in Kosovo, North Macedonia, Bulgaria, Romania and Western Thrace after the dissolution of the Ottoman Empire. The second concerns the labor migration from Turkey to Western Europe after the

1960s and its transformation into a permanent, multi-generational Turkish diaspora. The article further analyzes language, education, cultural and political participation rights of historical Turkish communities within the framework of the European Union, the Council of Europe and the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE).

The study concludes that the Turkish presence in Europe cannot adequately be explained solely through the history of modern migration. Historical continuity, settlement, constitutional citizenship, cultural identity and diaspora formation must be examined together.

Keywords: European Turks, Balkan Turks, Turkish diaspora, Kosovo, North Macedonia, Western Thrace, Romania, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Turkish language education, minority rights, language rights, Council of Europe, European Union, OSCE.

1. GİRİŞ

Avrupa'daki Türk varlığı, tarih, göç, dil, kültür, hukuk ve kimlik meselelerinin kesiştiği çok katmanlı bir olgudur. Günümüzde Avrupa toplumlarında "Türk" kavramı çoğunlukla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve onların Avrupa'da doğmuş kuşaklarıyla ilişkilendirilmekte; özellikle Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika ve Avusturya'daki Türk toplulukları modern göç tarihinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım doğru olmakla birlikte eksiktir.

Çünkü Türklerin Avrupa ile ilişkileri 1960'lı yıllarda başlamamıştır. Avrupa'nın doğu ve güneydoğusunda Türk veya Türk dilli toplulukların varlığı Orta Çağ'dan öncesine kadar uzanmaktadır. Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde siyasi ve kültürel oluşumlar meydana getirmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Balkanlara yerleşmesi, Türk nüfusunun bölgedeki kalıcı varlığını yeni bir siyasi ve toplumsal çerçeveye taşımıştır.

Burada önemli olan husus, bütün tarihî Türk veya Türk dilli toplulukların bugünkü anlamıyla "Türk" kimliğiyle özdeşleştirilmemesidir. Örneğin Gagavuzlar Türk dilli ve Hristiyan bir topluluk olarak Oğuz Türk kökenli olduklarını belgeler, Müslüman olan Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Torbeşler ve Goralılar Türklüğe yakınlıklarını ileri sürerler. Bununla birlikte özellikle Osmanlı döneminin Balkan toplumları üzerindeki siyasi, kültürel, dinî ve dilsel etkilerinin incelenmesinde bu toplulukların tarihsel konumları ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Dolayısıyla "Avrupa'da Türk varlığı" kavramı iki farklı olguyu kapsayan geniş bir tarihsel çerçeve içerisinde ele alınmalıdır: tarihî Balkan Türkleri ve Türk dilli topluluklar ile modern Avrupa Türk diasporası. Bunların dışında Macarların, Bulgarların, İskandinavyalıların ve benzer ülkelerde yaşayanların Türk kökenli olduklarını belgelemeye çalışan Avrupalı bilim adamların sayısı artmakta ve sesleri çoğalmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, bu iki tarihsel hattı birbiriyle ilişkilendirmek; Balkanlarda Türk kimliğinin oluşumu ve kurumsallaşmasını, XIX ve XX. yüzyıllardaki dönüşümü, 1960 sonrası Batı Avrupa Türk diasporasının oluşumunu ve günümüzdeki anayasal-hukuki statüyü karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çünkü diaspora, bir halkın, milletin veya topluluğun tarihî ana vatanından ayrılarak başka ülkelerde yaşaması ve bu ülkelerde kendi kimliğini, dilini, kültürünü ve geleneklerini koruyarak varlığını sürdürmesi anlamına gelir. İnsanlar yaşadıkları ülkenin dışında, kökenlerinin bulunduğu ülke veya bölgeyle kültürel ve duygusal bağlarını sürdürürler.

Dil, gelenek, edebiyat, müzik ve tarih bilinci yeni kuşaklara aktarılır. Aynı kökenden gelen insanlar dernekler, vakıflar, kültür merkezleri ve yayınlar aracılığıyla bir araya gelirler.

Ana vatanın kültürü yaşanılan ülkeye taşınırken iki kültür arasında etkileşim de meydana gelir.

Kosova'dan Türkiye'ye, Avrupa'nın çeşitli ülkelerine veya başka bölgelere göç eden Kosovalılar, yaşadıkları ülkelerde kökenleriyle bağlarını koruyorlarsa Kosova diasporasının bir parçası sayılırlar. Prizren, Priştine, Mamuşa, Gilan, İpek gibi kökenli Türklerin Türkiye'de kurdukları kültürel ve sosyal ilişkiler de bu bağlamda ele alınabilir.

Göçmen, başka bir yere göç etmiş kişiyi ifade eder. Diaspora ise çoğunlukla ortak bir kökene sahip, ana vatanıyla kültürel veya tarihî bağlarını sürdüren daha geniş bir topluluğu anlatır.

2. AVRUPA'DA TARİHÎ TÜRK VARLIĞININ GELİŞİMİ

Türklerin Avrupa tarihiyle ilişkileri, Osmanlı döneminden çok daha önce başlamaktadır. Hunların Avrupa'ya gelişi, Avar Kağanlığı, Tuna Bulgar Devleti, Peçenek ve Uz toplulukları ile Kuman-Kıpçakların Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki varlıkları, Türk ve Türk dilli toplulukların Avrupa'nın siyasi tarihindeki erken dönem rollerini göstermektedir.

Ancak bu toplulukların tarihsel varlığını modern Türk ulusal kimliğiyle doğrudan özdeşleştirmek metodolojik açıdan sorunludur. Orta Çağ'daki siyasi ve etnik kimlikler, XIX. yüzyıl sonrası ulus-devlet kimlikleriyle aynı kategoriler içerisinde değerlendirilemez. Bu nedenle erken dönem Türk varlığının "Türk tarihinin Avrupa'daki kökleri" olarak incelenmesi, doğrudan günümüz Türk kimliğine indirgenmesinden daha bilimsel bir yaklaşımdır. Ukrayna'daki Gagavuz Türkleri, Moldova'nın Gagavuz Yeri Bölgesindeki Gagavuz Türk Kültür Merkezlerini çalıştırmaktalar, devlet okullarında hem Gagavuz'ca hem de Türkiye Türkçesi ile eğitim de görmekteler, yayınlarını sürdürmekteler ve geleneksel yerel Türk kültürlerini yaşatmaktalar. Belarus'ta Tatar Türkleri, Polonya'da Müslüman olmayan 7 asırlık Karaylar ve Müslüman Tatar Türkleri resmi tanınmıştır.

Avrupa'daki Türk varlığının ikinci büyük tarihsel aşaması Osmanlıların Balkanlara geçişiyle başlamıştır. XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı siyasi ve askerî gücünün Balkanlarda kalıcılaşmasıyla birlikte Anadolu'dan Balkanlara yönelik nüfus hareketleri de hız kazanmıştır. Şehirlerin yeniden düzenlenmesi, vakıflar, camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, köprüler, çarşılar ve mahalleler, Osmanlı Türk kültürünün Balkan şehirlerindeki kurumsal altyapısını meydana getirmiştir.

Bu süreçte Türkçe yalnızca etnik bir iletişim aracı değil, aynı zamanda yönetim, hukuk, eğitim, ticaret ve şehir kültürünün önemli dillerinden biri olmuştur. Balkan şehirlerinde ortaya çıkan Osmanlı-Türk şehir kültürü, bugün Kosova, Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Bosna-Hersek ve Sırbistan'ın bazı bölgelerinde tarihî mimari ve kültürel miras biçiminde varlığını sürdürmektedir.

3. OSMANLI DÖNEMİNDE BALKANLARDA TÜRK KİMLİĞİNİN KURUMSALLAŞMASI

Osmanlı Balkanları yalnızca askerî fetihlerle açıklanabilecek bir tarihsel alan değildir. Osmanlı yönetiminin Balkanlarda kalıcılaşması, şehirleşme, vakıf sistemi, eğitim, hukuk ve ticaret kurumlarının gelişmesiyle birlikte yeni bir sosyal ve kültürel düzen oluşturmuştur. Türk kimliğinin Balkanlardaki kurumsallaşmasında özellikle şehirler belirleyici olmuştur. Üsküp, Prizren, Priştine, Manastır, Selanik, Sofya, Filibe, Köstence ve diğer merkezler, Osmanlı döneminde Türkçe konuşulan ve Türk-İslam kültürünün kurumlarının geliştiği merkezlere dönüşmüştür.

Cami, medrese, mektep, tekke, kütüphane, vakıf, çarşı, han ve hamam gibi kurumlar, yalnızca dinî veya ekonomik ihtiyaçları karşılamamış; aynı zamanda toplumsal hafızanın oluşmasını sağlamıştır.

Prizren bu bakımdan özel bir örnektir. Şehirde Osmanlı döneminde oluşan camiler, tekkeler, hamamlar, çeşmeler, köprüler, mezarlıklar, kütüphaneler ve eğitim kurumları Türk-İslam kültürünün şehir dokusuna yerleşmesini sağlamıştır. Bugünkü Prizren Türk topluluğunun kültürel hafızasında bu mirasın önemli bir yeri bulunmaktadır.

Osmanlı millet sistemi ise farklı dinî toplulukların belirli ölçülerde kendi kurumlarını koruyabilmesine imkân veren bir idari model oluşturmuştur. Bununla birlikte millet sistemini modern anlamda "ulusal azınlık sistemi" olarak nitelendirmek anakronik olacaktır. Modern azınlık hakları hukukunun temel kavramları XIX. ve XX. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır.

4. XIX VE XX. YÜZYILDA BALKAN TÜRKLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

XIX. yüzyıl Balkan Türkleri açısından büyük bir kırılma dönemidir. Milliyetçilik akımlarının yükselmesi, Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları ve yeni ulus-devletlerin kurulması, Türk nüfusunun siyasi ve hukuki konumunu değiştirmiştir.

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1878 Berlin Antlaşması, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesi, yüz binlerce Müslümanın Anadolu'ya yönelen göç hareketlerini hızlandırmıştır. Göçler yalnızca nüfus yapısını değiştirmemiş; Balkan Türklerinin mülkiyet, eğitim, dil ve kültür kurumları üzerinde de önemli sonuçlar doğurmuştur.

Balkan Savaşları özellikle Türk ve Müslüman nüfus açısından ağır sonuçlar doğurmuştur. Bu dönem, Balkanların demografik yapısında köklü değişikliklere yol açan zorunlu göçler ve şiddet süreçleriyle karakterize edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde de Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki nüfus hareketleri devam etmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1950–1951 ve 1968–1978 dönemlerinde gerçekleşen göçler ile 1989 yılındaki kitlesel göç, Bulgaristan Türklerinin demografik yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir.

Yugoslavya döneminde ise Kosova ve Makedonya'daki Türkler farklı bir siyasal sistem içerisinde kimliklerini korumaya çalışmışlardır. Türkçe eğitim, basın, tiyatro, radyo ve kültür faaliyetleri özellikle 1951 yılından itibaren yeniden kurumsallaşmıştır.

Bu dönem aynı zamanda Balkan Türklerinin "Osmanlı tebaası" kimliğinden modern ulusal azınlık ve vatandaşlık kimliğine geçiş dönemidir.

5. 1960 SONRASI BATI AVRUPA TÜRK DİASPORASININ OLUŞUMU

Balkan Türklerinin tarihsel yerleşikliği ile Batı Avrupa Türk diasporasının oluşumu birbirinden farklı tarihsel süreçlerdir.

30 Ekim 1961 tarihinde Türkiye ile Federal Almanya arasında imzalanan iş gücü anlaşması, Batı Avrupa Türk diasporasının oluşumunda temel dönüm noktası olmuştur. Daha sonra Hollanda, Belçika, Avusturya, Fransa ve diğer Batı Avrupa ülkelerine yönelik iş gücü göçleri gerçekleşmiştir.

İlk kuşak göçmenler "Gastarbeiter" yani misafir işçi olarak görülmüş; göçün geçici olduğu düşünülmüştür. Ancak 1973 Petrol Krizi sonrasında işçi alımının sınırlandırılmasına rağmen aile birleşimi ve kalıcı yerleşim süreçleri nedeniyle Türk nüfusu artmaya devam etmiştir.

Balkan ülkelerinden Avrupa ülkelerine yapılan iş güçleri azınlıkta olan Türklerin de bu ülkelere işçi olarak göç etmesine neden olmuştur. Zamanla Türkiye ve Balkan ülkeleri dışında

Türk dünyasından da Batı Avrupa ülkelerine Türk soylular da geçici işçi sıfatıyla göç etmiş ve göç etmeye devam etmektedir.

Böylece Avrupa Türkleri;
işçilerden girişimcilere,
geçici göçmenlerden vatandaşlara,
tek kuşaklı işçi topluluklarından çok kuşaklı diasporaya,
ekonomik göçmenlerden siyasal ve kültürel aktörlere dönüşmüştür.

Bugün Avrupa Türkleri yalnızca Türkiye ile bağlarını sürdüren topluluklar değildir. Aynı zamanda Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika, Avusturya ve diğer Avrupa ülkelerinin vatandaşları, seçmenleri, akademisyenleri, hukukçuları, sanatçıları, girişimcileri ve siyasetçileridir.

Bu durum Avrupa Türk diasporasının "misafir işçilikten ulusötesi vatandaşlığa" dönüşümünü göstermektedir.

6. KOSOVA VE KUZEY MAKEDONYA'DA TÜRKLERİN ANAYASAL STATÜSÜ

6.1. Kosova

Kosova Cumhuriyeti, çok etnikli ve çok dilli anayasal sistemi bakımından Balkanların dikkat çekici örneklerinden biridir. Anayasa'nın 5. maddesine göre Arnavutça ve Sırpça devletin resmî dilleri iken Türkçe, Boşnakça ve Romca belediye düzeyinde resmî statüye veya kanunla öngörülen biçimde daha geniş resmî kullanıma sahiptir.

Kosova'nın 02/L-37 sayılı Dillerin Kullanımı Hakkında Kanunu, Türkçenin kamusal alandaki kullanımına ilişkin önemli düzenlemeler getirmektedir. Kanun, Türkçe dâhil olmak üzere belirli topluluk dillerinin kamu kurumlarında ve yerel yönetimlerde kullanılmasına yönelik hukuki mekanizmalar öngörmektedir.

Kosova henüz Avrupa Konseyi üyesi olmamasına rağmen Kosova Anayasasının 22. Maddesinin 7 fıkrasına göre Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesinin Kosova Cumhuriyeti'nde **doğrudan uygulanır** ve 58. madenin 2. fıkrası ise Kosova Cumhuriyeti, hoşgörü ve diyalog havasını teşvik edecek, topluluklar ararsında barışmayı destekleyecek ve Avrupa Konseyi Ulusal Topluluklar Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Bildirgesi ile belirlenen standartlara saygı gösterecektir diye belirtmiştir.

Kosova Türkleri ayrıca Meclis'te anayasal güvence altındaki topluluk temsil sisteminden yararlanmaktadır. Bu yapı, nüfus oranından bağımsız olarak Türk toplumunun siyasi karar alma mekaniz malarında temsil edilmesini sağlamaktadır.

Eğitim bakımından Türk toplumu ana dilinde eğitim hakkına sahiptir. Avrupa'nın Kosova'ya ilişkin izleme belgelerinde Türk topluluğunun kendi kültürel kimliğini korumaya yönelik eğitim imkânlarına erişebildiği belirtilmektedir.

Prizren, Mamuşa, Priştine, Mitroviça, Gilan ve diğer yerleşimlerde Türkçe eğitim, basın-yayın, kültür ve sivil toplum faaliyetleri Türk kimliğinin korunmasında önemli rol oynasada, öğrenci sayısında azalma nedeniyle İpek ve Vılçıtırın'da Türkçe öğrenim görülen sınıflar kapanmış, Mitroviça, Gilan ve ona bağlı Dobırçan kazasında öğrenci sayısı azalmıştır.

6.2. Kuzey Makedonya

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, anayasal olarak farklı toplulukların kimliklerini korumasını güvence altına alan çok etnikli bir devlet modeline sahiptir.

Anayasa'nın 48. maddesi, ulusal toplulukların etnik, kültürel, dilsel ve dinî kimliklerinin korunmasını güvence altına almakta; toplulukların ilkokul ve ortaöğretimde kendi dillerinde eğitim görme hakkını tanımaktadır.

Anayasal düzenlemede Türk toplumu açıkça tanınmış topluluklar arasındadır. 2001 Ohri Çerçeve Anlaşması sonrasında yapılan anayasal değişiklikler, toplulukların siyasi ve kültürel katılımını daha da güçlendirmiştir. Avrupa Konseyi'nin ilgili belgelerinde de Türkler, Çerçeve Sözleşme kapsamında açıkça tanınan topluluklardan biri olarak belirtilmektedir.

Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitim, yerel yönetimlerde dil kullanımı, siyasi temsil, kültürel kuruluşlar ve Türkçe basın-yayın faaliyetleri Türk toplumunun kurumsal varlığının başlıca unsurlarıdır.

Üsküp, Gostivar, Radoviş, Valandova, Kıçova, Kalkandelen, Merkez Jupa, Plasnitsa ve diğer Türk nüfusunun bulunduğu yerleşimler, bu kurumsal yapının önemli merkezleridir.

7. ROMANYA, BULGARİSTAN, BATI TRAKYA VE BOSNA-HERSEK'TE TÜRKÇE EĞİTİMİ

7.1. Romanya

Romanya'daki Türk topluluğu özellikle Dobruca bölgesinde tarihsel bir yerleşikliğe sahiptir. Romanya, Avrupa Konseyi'nin Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı onaylarken Türkçeyi açıkça koruma kapsamına aldığı diller arasında saymıştır. Ulusal azınlıkların ana dilini öğrenmesine ilişkin eğitim mekanizmaları bulunmaktadır. Türkçe ana dili ve kültür dersleri, Türk topluluğunun kimlik aktarımında önemli bir araçtır. Romanya'da Türk toplumunun parlamenter temsil hakkı da Romanya Demokrat Türk Birliği ve Romanya Müslüman Tatar Türkleri Birliği birer ayrı kontenjanla parlamentoda milletvekili sandalyelerine sahiptir (Anayasa mad. 62). 1989 rejim değişikliğinin ardından anayasal güvenceye kavuşan haklar sayesinde, devlet okullarında Türkçe ana dili eğitimi verilebilmektedir.

Köstence (Dobruca) gibi yoğun nüfuslu bölgelerde Türk dili ve Türkoloji eğitimi veren akademik kürsüler ve okul programları desteklenmektedir.

Mecidiye'deki (Medgidia) Türk okulu, resmi adıyla Mecidiye "Kemal Atatürk" Ulusal Koleji *(Colegiul Naţional „Kemal Atatürk”)*, Romanya'daki Türk ve Müslüman azınlığın eğitim ve kültür hayatındaki en önemli merkezlerden biridir.

7.2. Bulgaristan

Bulgaristan tarihî Türk nüfusu bakımından Avrupa'nın en önemli ülkelerinden biridir. Komünist dönem özellikle 1980'li yıllarda Türkçe ve Türk kimliği üzerinde ağır baskılar meydana getirmiştir.

1989 sonrası demokratikleşmeyle birlikte Türkçe eğitime yeniden imkân tanınmıştır. Avrupa Konseyi'nin Bulgaristan'a ilişkin izleme raporlarında Türkçe ve diğer azınlık dillerinde ana dili eğitimi için programların bulunduğu, ancak bu eğitimlere katılımın ve uygulamanın güçlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Bulgaristan Türkleri, Sofya’daki Ulusal Meclis'te siyasi olarak temsil edilmekte ve Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) gibi partilerle ülke siyasetinde aktif rol almaktadırlar. Ayrıca AB üyeliği sayesinde Avrupa Parlamentosu’na (AP) temsilci gönderme hakkına sahiptirler.

Dolayısıyla Bulgaristan örneğinde temel mesele yalnızca hukuki hakkın varlığı değil, hakkın etkin kullanılmasıdır.

7.3. Batı Trakya

Batı Trakya Türklerinin hukuki durumu diğer örneklerden farklıdır. Buradaki temel hukuki dayanak, 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıkların korunmasına ilişkin hükümleridir.

Batı Trakya'daki eğitim sistemi iki dilli bir yapıya sahiptir. Türkçe ve Yunanca eğitim, azınlık okullarının temel özelliklerinden biridir.

Avrupa Konseyi'nin çeşitli belgeleri Batı Trakya Müslüman azınlığının eğitim sorunlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Özellikle öğretmen niteliği, eğitim kalitesi ve fırsat eşitliği gibi konuların önemini koruduğu görülmektedir.

AİHM'nin Bekir-Ousta ve Diğerleri/Yunanistan ve Tourkiki Enosi Xanthis ve Diğerleri/Yunanistan kararları ise Batı Trakya Türklerinin örgütlenme ve kolektif kimliklerinin tanınması açısından ayrıca önemlidir.

7.4. Bosna-Hersek

Bosna-Hersek'te Türkçe eğitiminin niteliği diğer Balkan ülkelerinden farklıdır. Burada Türkçe daha çok yabancı dil öğretimi, kültürel diplomasi ve akademik Türkoloji çerçevesinde öğretilmektedir.

Ancak 2026 yılında Avrupa Konseyi'nin yayımladığı değerlendirme, Bosna-Hersek'te bölgesel ve azınlık dillerinin kamu eğitimindeki varlığının genel olarak sınırlı olduğunu; Türkçenin de ağırlıklı olarak yabancı dil olarak öğretildiğini açıkça belirtmektedir. Aynı rapor, Türkçe öğretiminin ülkenin tarihî ve kültürel mirasını daha fazla yansıtacak şekilde geliştirilmesini önermektedir.

Bu nedenle Bosna-Hersek'teki Türkçe eğitimi, tarihî Türk azınlığının ana dili eğitiminden ziyade Osmanlı mirası, Türkiye-Bosna-Hersek ilişkileri ve kültürel diplomasi bağlamında değerlendirilmelidir.

8. AVRUPA BİRLİĞİ, AVRUPA KONSEYİ VE AGİT BELGELERİ ÇERÇEVESİNDE TARİHÎ TÜRK TOPLULUKLARININ DİL VE AZINLIK HAKLARI

Avrupa'daki tarihî Türk topluluklarının hukuki statüsü yalnızca ulusal anayasalardan ibaret değildir. Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve AGİT tarafından geliştirilen normlar, dil, kültür, eğitim ve siyasal katılım haklarının korunması bakımından çok katmanlı bir hukuk düzeni meydana getirmiştir.

8.1. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi, Avrupa'da ulusal azınlıkların korunmasına yönelik en kapsamlı uluslararası belgelerden biridir.

Sözleşme; ayrımcılık yasağı, kimliğin korunması, kültür, din, dil, eğitim, medya, örgütlenme ve kamu hayatına katılım gibi alanlarda önemli güvenceler getirmektedir.

Çerçeve Sözleşme'de "ulusal azınlık" kavramının tek ve evrensel bir tanımının bulunmaması da önemlidir. Avrupa Konseyi, devletlerin kapsam belirlemede belirli bir takdir alanına sahip olduğunu; ancak bunun ayrımcı olmaması ve serbest kimlik beyanı ilkesine uygun yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

8.2. Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı

1992 tarihli Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, tarihsel olarak belirli bir ülkede kullanılan dillerin korunmasını hedeflemektedir. Şart'ın önemli bir özelliği, son dönem göçmen dillerinden ziyade devletin topraklarında geleneksel olarak kullanılan dilleri korumaya yönelik olmasıdır.

Bu nedenle Şart, tarihî Balkan Türkçesi açısından özel önem taşımaktadır.

Romanya'nın Şart kapsamına aldığı diller arasında Türkçe açıkça yer almaktadır.

Şart'ın eğitim, kamu yönetimi, adalet, medya ve kültür alanlarındaki hükümleri, Türkçenin yalnızca ev içinde kullanılan bir dil olmaktan çıkarılıp kamusal yaşamda yaşatılmasına yönelik önemli bir uluslararası standart meydana getirmektedir.

8.3. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği'nin kurucu hukukunda azınlık haklarının ayrıntılı bir rejimi bulunmamakla birlikte, Avrupa Birliği Antlaşması'nın 2. maddesi, azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygıyı Birliğin temel değerleri arasında saymaktadır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 21. maddesi ayrımcılığı yasaklamakta; 22. maddesi ise kültürel, dinî ve dilsel çeşitliliğe saygıyı güvence altına almaktadır.

Bu hükümler, Türk topluluklarının haklarının korunması açısından doğrudan "Türklere özgü" bir rejim oluşturmamakla birlikte, etnik ve dilsel ayrımcılığın önlenmesi bakımından önemli bir normatif temel oluşturmaktadır.

8.4. AGİT

AGİT'in 1990 tarihli Kopenhag Belgesi, ulusal azınlık haklarının Avrupa güvenliği ve demokratik istikrarla doğrudan bağlantılı olduğunu kabul eden temel belgelerden biridir. Belge, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kimliklerini koruma ve geliştirme haklarını geniş biçimde ele almaktadır.

AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği'nin;

Lahey Tavsiyeleri - eğitim hakları,

Oslo Tavsiyeleri – dil hakları,

Lund Tavsiyeleri – siyasal katılım alanlarında geliştirdiği ilkeler, tarihî Türk topluluklarının haklarının değerlendirilmesinde önemli ölçütlerdir.

Özellikle Oslo Tavsiyeleri, azınlık dillerinin kamu hizmetleri, yönetim, medya, adalet ve toplumsal yaşamda kullanılmasını ele almaktadır.

9. AVRUPA'DA TÜRKÇENİN KORUNMASI: DİL, EĞİTİM VE KÜLTÜREL SÜREKLİLİK

Türkçenin Avrupa'daki geleceği, yalnızca Türk topluluklarının nüfus büyüklüğüne bağlı değildir. Dilin kurumsal varlığı; okul, üniversite, medya, yayıncılık, kültür kurumları, siyasi temsil ve kamu hizmetleriyle doğrudan bağlantılıdır.

Bu açıdan Kosova ve Kuzey Makedonya örnekleri özellikle önemlidir. Türkçenin okul öncesinden yükseköğretime kadar eğitimde kullanılması, dilin kuşaklar arası aktarımını güçlendirmektedir.

Romanya'da Türkçenin Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı kapsamında koruma altına alınması da önemli bir hukuki gelişmedir.

Bulgaristan'da ise Türkçe eğitiminin devam etmesine rağmen öğrenci sayılarındaki azalma ve öğretmen-materyal sorunları, hukuki hak ile fiilî kullanım arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

Batı Trakya'da iki dilli eğitim sistemi tarihsel bir uluslararası antlaşmaya dayanmaktadır. Ancak burada da eğitim kalitesi, öğretmen yetiştirme ve okul sayısındaki değişimler önemli meselelerdir.

Bosna-Hersek'te ise Türkçenin tarihî ve kültürel miras boyutunun eğitim programlarında daha fazla görünür hâle getirilmesi, Avrupa Konseyi'nin güncel değerlendirmelerinde de dikkat çekilen bir ihtiyaçtır.

Bu örnekler, Türkçenin Avrupa'daki geleceği açısından üç temel ilkeyi ortaya çıkarmaktadır:

Birincisi, hukuki tanıma gereklidir.

İkincisi, hukuki tanımanın eğitim, medya ve kamu hizmetlerinde fiilen uygulanması gerekir.

Üçüncüsü, yeni kuşakların dili öğrenmesi için modern eğitim materyalleri, dijital içerik ve yükseköğretim programları geliştirilmelidir.

10. BALKAN TÜRKLERİ İLE BATI AVRUPA TÜRK DİASPORASININ KARŞILAŞTIRILMASI

Avrupa'daki Türk varlığının iki ana unsuru arasında önemli tarihsel farklar vardır. Balkan Türkleri, çoğunlukla Osmanlı döneminden önce veya Osmanlı döneminde yerleşmiş tarihî topluluklardır. Bu nedenle birçok Balkan ülkesinde Türkler "göçmen topluluğu" değil, tarihî ve yerleşik ulusal topluluklar olarak değerlendirilir.

Batı Avrupa Türkleri ise esas olarak XX. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'den gerçekleşen iş gücü göçleri sonucunda oluşmuştur.

Buna rağmen iki topluluk arasında önemli ortaklıklar bulunmaktadır:

Türk dilinin korunması, tarih bilinci, kültürel kurumların devamlılığı, edebiyat ve sanat üretimi, eğitim, medya, siyasal katılım ve Türkiye ile ulusötesi ilişkiler.

Bu nedenle Avrupa Türkleri kavramı, tarihî Balkan Türkleri ile modern diasporayı birbirinin alternatifi olarak değil, Avrupa'daki Türk varlığının farklı tarihsel katmanları olarak ele almalıdır.

11. DEĞERLENDİRME: AVRUPA'DA TÜRK VARLIĞI BİR GÖÇ TARİHİNDEN İBARET DEĞİLDİR

Çalışmanın temel bulgusu, Avrupa'daki Türk varlığının yalnızca 1960 sonrası göç hareketleriyle açıklanmasının tarihsel gerçekliği daralttığıdır.

Türklerin Avrupa tarihindeki varlığı; Erken Orta Çağ Türk toplulukları, Osmanlı Balkanları, Osmanlı sonrası Balkan Türkleri.

Yugoslavya dönemi; bağımsız Balkan devletleri, 1960 sonrası Batı Avrupa diasporası şeklinde birbirinden farklı fakat tarihsel açıdan bağlantılı aşamalar içerisinde incelenebilir. Bu tarihsel zincirin her halkası aynı etnik veya siyasi kimliği temsil etmemektedir. Ancak Türk tarihinin Avrupa boyutunu anlamak için bu farklı katmanların birlikte incelenmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda Avrupa'daki Türk varlığının üç temel niteliği bulunmaktadır:

Tarihsel süreklilik: Türk veya Türk dilli toplulukların Avrupa'daki varlığı modern göçten çok daha eskidir.

Kurumsal süreklilik: Balkan şehirlerinde oluşan eğitim, kültür, vakıf, basın ve dil kurumları farklı siyasal dönemlerde biçim değiştirerek varlığını sürdürmüştür.

Hukuki dönüşüm: Osmanlı tebaalığından modern vatandaşlığa ve ulusal azınlık statüsüne geçiş, Türk topluluklarının Avrupa'daki konumunu yeniden şekillendirmiştir.

12. SONUÇ

Avrupa'daki Türk varlığı, tarihsel kökleri Orta Çağ'a kadar uzanan, Osmanlı döneminde Balkanlarda kurumsallaşan ve XX. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'ya yönelen iş gücü göçleriyle yeni bir boyut kazanan çok katmanlı bir tarihsel olgudur.

Bu nedenle Avrupa Türklerinin tarihini yalnızca 1961 Almanya İş Gücü Anlaşması ile başlatmak doğru değildir. 1960 sonrası göç, Avrupa Türk tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır; ancak başlangıç noktası değildir.

Balkanlarda Türk kimliğinin şehirleşme, eğitim, vakıf, hukuk, ticaret ve kültür kurumları aracılığıyla oluşması, XIX. ve XX. yüzyıllardaki savaşlar ve göçler sonucunda dönüşmesi ve günümüzde Kosova, Kuzey Makedonya, Romanya, Bulgaristan ve Batı Trakya'da anayasal veya uluslararası hukuk güvenceleri altında sürdürülmesi, Avrupa'daki Türk tarihinin sürekliliğini göstermektedir.

Kosova ve Kuzey Makedonya örnekleri, Türk toplumunun anayasal kimlik, dil, eğitim ve siyasal temsil alanlarında kurumsallaşmasının dikkat çekici örnekleridir. Romanya'da Türkçenin Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı kapsamında açıkça korunan diller arasında bulunması, Bulgaristan'da ana dili eğitiminin sürdürülmesi ve Batı Trakya'daki iki dilli eğitim sistemi, farklı hukuk modellerinin varlığını ortaya koymaktadır.

Bosna-Hersek ise farklı bir örnek oluşturmaktadır. Burada Türkçe, büyük ölçüde tarihî Osmanlı mirası, kültürel diplomasi ve yabancı dil öğretimi bağlamında varlığını sürdürmektedir. Avrupa Konseyi'nin 2026 tarihli değerlendirmesinde Türkçenin Bosna-Hersek'teki tarihî ve kültürel bağlarının eğitim programlarında daha görünür hâle getirilmesi gerektiğine dikkat çekilmesi, bu konunun güncelliğini göstermektedir.

Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve AGİT belgeleri ise bu tarihsel varlığın günümüzdeki hak boyutunu tamamlamaktadır. Avrupa Birliği Antlaşması'nın azınlık haklarına saygıyı temel değerlerden biri olarak kabul etmesi, Temel Haklar Şartı'nın ayrımcılık yasağı ve kültürel, dinî ve dilsel çeşitliliğe saygı ilkeleri; Avrupa Konseyi'nin Çerçeve Sözleşmesi ve Dil Şartı; AGİT'in Kopenhag, Lahey, Oslo ve Lund belgeleri, tarihî Türk topluluklarının dil, eğitim, kültür ve siyasal katılım haklarının değerlendirilmesi açısından ortak bir Avrupa normatif çerçevesi meydana getirmektedir.

Bununla birlikte hukuki düzenlemelerin varlığı tek başına yeterli değildir. Ana dilinde eğitim hakkının uygulanabilir olması için öğretmen, ders kitabı, okul, üniversite, medya ve kültür kurumlarının desteklenmesi; Türkçenin yerel yönetimlerde hukuken tanındığı durumlarda bu hakkın fiilen kullanılabilmesi; siyasal temsil mekanizmalarının etkin biçimde işletilmesi gerekmektedir.

Bu açıdan Avrupa'daki tarihî Türk topluluklarının geleceği yalnızca nüfus büyüklüğüyle değil, dilin kurumsal gücüyle de ölçülmelidir.

Sonuç olarak Avrupa'daki Türk varlığı iki temel tarihsel sütun üzerinde yükselmektedir: Balkanların tarihî ve yerleşik Türk toplulukları ile 1960 sonrası Batı Avrupa'da oluşan Türk diasporası. Bu iki yapı farklı tarihsel süreçlerin ürünüdür; fakat Türk dili, kültürü, edebiyatı, tarih bilinci ve ulusötesi bağlar açısından birbirini tamamlayan bir bütün meydana getirmektedir.

Dolayısıyla Avrupa'daki Türkler yalnızca "göçmen" kategorisi içerisinde değerlendirilemez. Balkanlardaki tarihî Türk toplulukları bakımından söz konusu olan, yerleşiklik ve tarihsel süreklilik; Batı Avrupa bakımından ise göçten kalıcı vatandaşlığa ve diasporik kurumsallaşmaya dönüşüm olgusudur.

Avrupa'nın tarihî ve çağdaş gerçekliği birlikte ele alındığında Türk toplulukları, Avrupa'nın çok kültürlü ve çok dilli yapısının dışındaki bir unsur değil, bu yapının tarihsel ve güncel bileşenlerinden biridir. Bu nedenle Avrupa'da Türk varlığına ilişkin araştırmaların bundan sonra tarih, hukuk, dilbilim, göç çalışmaları, siyaset bilimi ve kültürel çalışmaların kesiştiği disiplinlerarası bir yöntemle yürütülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve akademik çalışmalar

1. Abadan-Unat, Nermin, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulusötesi Yurttaşlığa*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.
2. Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu: Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
3. Recepoğlu, Suroy Altay, *Kosova Türk Toplumunun ve Üyelerinin Haklatrı, Prizren, 2005.*
4. İçduygu, Ahmet, *International Migration and Turkey*, Koç University Press, İstanbul, 2009.

Uluslararası hukuk ve Avrupa belgeleri

5. Avrupa Konseyi, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme, ETS No. 157, Strazburg, 1995.

6. Avrupa Konseyi, Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, ETS No. 148, Strazburg, 1992.

7. Avrupa Konseyi, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme Kapsamında Eğitim Hakkına İlişkin 1 No.lu Tematik Yorum, Strazburg, 2024.

8. Avrupa Konseyi, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'nin Uygulama Kapsamına İlişkin 4 No.lu Tematik Yorum, Strazburg.

9. Avrupa Konseyi, Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) – Yunanistan Hakkında Üçüncü Rapor, Strazburg.

10. Avrupa Konseyi, Bulgaristan Hakkında Dördüncü Görüş, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme Danışma Komitesi, Strazburg, 2020.

11. Avrupa Konseyi, Kosova Hakkında Dördüncü Görüş, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme Danışma Komitesi, Strazburg.

12. Avrupa Konseyi, Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı Kapsamında Bosna-Hersek Hakkında Değerlendirme Raporu, Strazburg, 2026.

13. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bekir-Ousta ve Diğerleri/Yunanistan Davası, Başvuru No. 35151/05, 11 Ekim 2007 tarihli karar.

14. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Tourkiki Enosi Xanthis ve Diğerleri/Yunanistan Davası, Başvuru No. 26698/05, 27 Mart 2008 tarihli karar.

15. Avrupa Birliği, Avrupa Birliği Antlaşması, Madde 2.

16. Avrupa Birliği, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 21. ve 22. maddeler.

17. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi, Kopenhag, 1990.

18. AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri, Lahey, 1996.

19. AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri, Lahey, 1998.

20. AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin
21. Birleşmiş Milletler, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, New York, 1966.
22. Birleşmiş Milletler, Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge, New York, 1992.
23. UNESCO, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, Paris, 1960.

Ulusal hukuk, anayasa ve resmî belgeler

24. Gagavuzya Temel Yasası (Ulojeniye) 1998.
25. Polonya Anayasası 35. Madde ve Polonya 2005 Ulusal ve Etnik Azınlıklar Yasası
26. Kosova Cumhuriyeti Anayasası, 2008.
27. Kosova Cumhuriyeti, Kanun No. 02/L-37 diller yasası, Kosova Cumhuriyeti Resmi Gazete No. 10/2007.
28.Kosova Cumhuriyeti, Yasa No. 03/L-040 Yerele Yönetim yasası.
29.Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, özellikle md. 48 ve ilgili anayasa değişiklikleri.
30.Ohri Antlaşması, 13 Ağustos 2001.
31.Romanya Anayasası 2003.
32.Romanya, Eğitim Kanunu ve ulusal azınlıkların ana dili eğitimine ilişkin düzenlemeler.
33.Bulgaristan Cumhuriyet Anayasası, 1991.

Yazar hakkında

Altay Suroy Recepoğlu, Kosova'nın hukuk, anayasa, dil, tarih ve kültürel mirası üzerine çalışmaları bulunan hukukçu ve araştırmacıdır. Kosova'nın anayasal düzeni, topluluk hakları, Türkçenin hukuki statüsü, Prizren'in tarihî ve kültürel mirası ve Balkan Türklerinin kültürel sürekliliği üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Bu çalışma, Avrupa'daki tarihî Türk varlığı ile çağdaş Avrupa Türk diasporasını tarih, hukuk, dil, eğitim ve azınlık hakları ekseninde birlikte değerlendiren disiplinlerarası bir yaklaşım ortaya koymaktadır.